

Vjeronauka u državnim školama u Evropi

Ahmet Alibašić

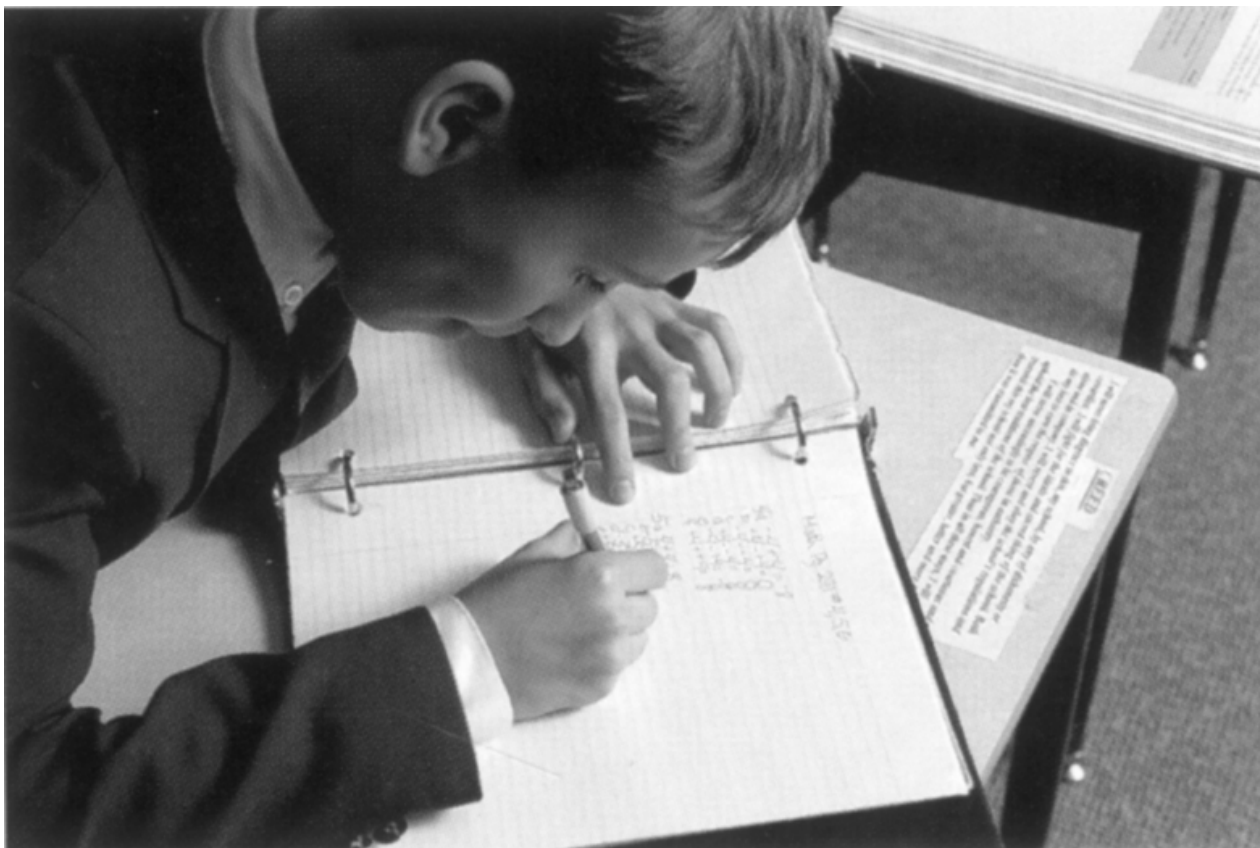
Bosansko društvo još boluje od brojnih dječijih bolesti na svom demokratskom putu. Prominentna među tim bolestima je alergija novopečenih demokrata, inače bivših komunista, te bivših i sadašnjih apsolutista, autokrata i ateista na aktivnu ulogu vjere i vjernika u javnom životu. Vjeronauka u školskim klupama zauzima visoko mjesto na ljestvici tih iritirajućih agenasa. Pitanje prihvatljivosti vjeronauke u državnim školama dodatno otežava i zamagljuje činjenica da ljudi sa ovim alergijama svoje bolesno stanje i ponašanje skrivaju iza paravana odbrane sekularne države kao garanta ravnopravnosti, ljudskih prava i ostalih savremenih tekovina čovječanstva. Masovna kršenja vjerskih prava i sloboda vjernika koja su u to ime činili, čine ili su spremni činiti, oni smatraju kolateralnom štetom, ako to uopće smatraju štetom.

Kratak uvid u savremenu teoriju i praksu ljudskih prava pokazuje da su takvi dušebrižnici veći "Evropljani" od Evropljana. Ovdje ćemo se prvo samo ovlaš osvrnuti na status vjeronauke u međunarodnim dokumentima o ljudskim

pravima a onda detaljnije pozabaviti vjeronaukom u školskoj praksi u nekoliko evropskih zemalja.

Vjeronauka i međunarodni akti o ljudskim pravima

Deklaracija o eliminaciji svih oblika netrpeljivosti i diskriminacije po osnovu religije ili uvjerenja (Rezolucija Generalne skupštine UN 36/1955) u članu 5 određuje da je mogućnost djeteta da stiče vjersku naobrazbu u skladu sa željama roditelja, odnosno mogućnost da ne bude prisiljeno na takvo što, test uspješnosti zaštite od netrpeljivosti i diskriminacije. Pravo na vjersku naobrazbu i promociju vjerskog identiteta manjina visoko figurira i na listi zaštićenih prava i sloboda *Zaključnog dokumenta OSCE-a iz Beča 1989.* (parag. 16-17, 19). *Međunarodna konvencija o građanskim i političkim pravima UN* sa svoje strane traži "poštivanje prava roditelja ... da osiguraju da vjerska i moralna naobrazba njihove djece bude u skladu

sa njihovim vlastitim ubjedenjima...” (član 18-4)¹ Konačno, i najvažnije, član 2 *Prvog protokola Evropske konvencije o ljudskim pravima* obavezuje države da ‘respektuju pravo roditelja da svojoj djeci osiguraju obrazovanje u skladu sa njihovim ličnim vjerskim i filozofskim uvjerenjima’.² Mnogo je pravnih dilema oko ovog člana. Jedan od njih je precizno značenje “respektiranja”. Tu su i sukobi između državnih nastavnih planova i roditeljskih želja, naprimjer u slučaju fizičkog odgoja, podučavanja evoluciji, seksualnom obrazovanju, itd. Konvencija i njeni protokoli nisu decidni ni o pitanju sukoba roditeljskih i dječijih želja, niti o tome šta su to “filozofska uvjerenja”. Ono što je izvjesno jeste da ovaj član *Prvog protokola* između ostalog pruža zaštitu djeci vjernika od indoktrinacije i pravo na vjeronauku (ali ih nužno ne štiti od prisustvovanja nastavi na kojoj se iznose informacije suprotne uvjerenjima djece i roditelja).³

Vjeronauka u školstvu evropskih zemalja

U skoro svim evropskim zemljama vjeronauka je sastavni dio nastavnih programa u državnim osnovnim i srednjim školama. Praktično da nema razlike između bivših komunističkih zemalja i ostatka Evrope u ovom pogledu. Izuzetak na Zapadu je Francuska, u kojoj nema vjeronauke u državnim školama ali koja ima veliki broj izuzetno uspješnih katoličkih škola. Pokušaj Mitteranovih socijalista da početkom osamdesetih godina zatvore te škole izazvao je najveće (dvomilionske) demonstracije u povijesti Pariza nakon čega se odustalo od te nakane.

U Austriji je izvođenje vjeronauke omogućeno svim priznatim vjerskim zajednicama pod uvjetom da imaju određeni broj učenika. Islam je jedna od tih zajednica i islamska se vjeronauka godinama izvodi u austrijskim školama.

Učenici koji odluče da ne pohađaju nijednu od vjeronauka ponuđenih u njihovoj školi od 1997. g. imaju mogućnost pohađanja predmeta etičkog obrazovanja. U cilju obrazovanja stručnih nastavnika za ovaj predmet na Univerzitetu u Beču osnovan je međufakultetski nastavni program.⁴

U Njemačkoj ustav garantuje vjeronauku u državnim školama kao "normalan" predmet, tj. predmet obavezan za sve s mogućnošću povlačenja uz odobrenje (član 7, parag. 2 i 3 saveznog ustava). Jedina savezna država koja do 1996. g. nije poštovala ovu odredbu je bivša istočnonjemačka pokrajina Brandenburg, čiji se parlament odlučio za sekularni predmet o etici i religiji. Većinu u parlamentu su u vrijeme donošenja odluke činili socijaldemokrati i bivši komunisti. Predmet je predat na razmatranje ustavnom sudu. (Ishod slučaja nam nije poznat.)⁵

U susjednoj nam Hrvatskoj, vjeronauka je obavezan predmet u svim hrvatskim školama, a u skladu s odredbama *Ugovora između Vatikana i Republike Hrvatske o suradnji na području odgoja i kulture*, potpisanog u Zagrebu 18. decembra 1996. g.

U Engleskoj je vjeronauka, također, dio nastavnog plana s tim da se roditeljima koji imaju rezerve u tom smislu ostavlja mogućnost da svoju djecu povuku sa tih časova. Ista mogućnost im je ostavljena i kad su u pitanju časovi muzike koja ima vjerski sadržaj, kao i časovi plivanja. Oni još mogu zahtijevati da njihova djeca na fizičkom odgoju nose odjeću koju pokriva cijelo tijelo, te posebne svlačionice.

U Španiji je vjeronauka - prvenstveno katolička - izboran predmet u državnim školama. Predmet se ocjenjuje ali se ocjene ne uzimaju u obzir prilikom dodjele stipendija i upisa na visoke škole. Od 1994. g. alternativni predmeti za one koji ne žele pohađati katoličku vjeronauku je predmet sa temama od kulturnog ili društvenog interesa, dok je u srednjim školama to kultura i povijest najvažnijih religija. U oba slučaja predmet se ne ocjenjuje. Katoličke vjeroučitelje plaća država i oni imaju ista prava kao i laički nastavnici. Član 10 Sporazuma vođa evangelističke, jevrejske i islamske vjerske

zajednice iz 1992. g. sa državom predviđa mogućnost njihove vjeronauke u javnim i privatnim školama kada na školskoj godini u jednoj školi bude deset i više učenika neke od tih konfesija. Prema tom i drugim ugovorima i ovi bi vjeroučitelji u tim slučajevima imali isti status kao i katolički vjeroučitelji.⁶ Na status vjeronauke u Španiji i Njemačkoj ni najmanje ne utječe činjenica da ovim zemljama trenutno vladaju socijaldemokrati jer oni vjeronauku smatraju pitanjem temeljnih ljudskih prava a ne dnevnog politikantstva.

U Grčkoj, koja je karakteristična po tome što kao članica Evropske unije još primjenjuje zakone iz 1930-ih koji favoriziraju pravoslavlje i flagrantno krše slobode vjerskih manjina, vjeronauka je obavezna za učenike koji se izjasne kao pravoslavci. Pokušaj Ministarstva obrazovanja da smanji fond časova vjeronauke u 4. razredu srednjih škola sa dva na jedan sat sedmično je 1998. g. proglašen neustavnim od Državnog vijeća (najvišeg administrativnog suda u zemlji). Pored odredbi o vjeronauci grčki zakoni zahtijevaju unošenje vjere u ličnu kartu,⁷ traže isticanje ikona i vjerskih simbola po državnim ustanovama (školama, sudovima, bolnicama, prostorijama javne uprave, i sl.), u podređen položaj stavljaju vjeroučitelje nepravoslavnih vjera, zabranjuju prozelitizam (što se uglavnom koristi u svrhu onemogućavanja nepravoslavnog prozelitizma), i ne predviđaju 'građanski' pokop umrlih. Sveštenici Pravoslavne crkve, uključujući vjeroučitelje, plaćeni su od strane države kao državni službenici.⁸

U Irskoj ustav garantuje pravo roditeljima da njihova djeca steknu ne samo vjersku naobrazbu već i vjerski odgoj. Većina škola u Irskoj su u vlasništvu neke od vjerskih zajednica i imaju zakonsku obavezu da postave svećenika koga nominira kompetentni vjerski organ. Takav svećenik je punopravni član nastavnog tima i ima istu plaću kao i ostali njegovi članovi. U 1996. g. država je u vidu plaća ovim sveštenicima isplatila 1,2 miliona irskih funti. Donoseći presudu po tužbi o kršenju odredaba o sekularnosti države Viši sud je 1996. g. presudio da finansiranjem svećenika u školama vlada ne krši ustavnu

odredbu o sekularnoj naravi irske države. Dvije godine kasnije Vrhovni sud je odbio razmatrati žalbu na tu presudu smatrajući je neosnovanom.⁹

Vjeronauka je obavezna i u Finskoj, koja ima dvije nacionalne državne crkve, i Danskoj, koja također ima državnu crkvu. Djeci čiji su roditelji ateisti ostavljena je, međutim, mogućnost obaveznog prisustvovanja časovima povijesti religije i etike. Norveška je takođe zemlja sa državnim crkvom sa obaveznom vjeronaukom u školama dok djeca manjinskih vjerskih zajednica mogu odsustvovati sa takvih časova uz saglasnost roditelja. U nekim školama, ovisno o broju učenika, država osigurava vjeroučitelja za manjinske religije.¹⁰ Slična je situacija i u ostalim skandinavskim zemljama u kojima Luteranska crkva ima status državne crkve.

U Mađarskoj je vjeronauka postala fakultativni predmet nakon što u parlamentu nije prošao prijedlog vlade da ona bude obavezni predmet. Za razliku od obrazovanja o religiji, vjeronauka nije dio školskog programa, vjeroučitelj nije član nastavnog osoblja, ocjene se ne unose u svjedočanstva, a vjerske zajednice same odlučuju o sadržaju i kontroli nastave. Iako su vjeroučitelji formalno crkveni službenici država snosi troškove njihovog angažiranja u izvođenju vjeronauke.¹¹

U Poljskoj je katolička vjeronauka dio zvaničnog nastavnog plana. Samo učenici koji dobiju dopuštenje i uz roditeljsku saglasnost mogu odsustvovati sa takve nastave. Dvadeset hiljada vjeroučitelja od 1997. g. ima status regularnih nastavnika, iako ih postavlja biskup. Za njihove plaće godišnje bude izdvojeno oko 58 miliona dolara. Oni ne moraju ispunjavati uvjete za obrazovanje nastavnika. Svi učenici koji pohađaju vjeronauku oslobađaju se nastave u vrijeme blagdana. Zajedničke molitve mogu biti izvođene u državnim školama a i krst može biti istaknut u prostorijama u kojima se izvodi vjeronauka, makar se one koristile i za sekularne predmete. Jedno vrijeme ocjene sa vjeronauke nisu bile uključene u svjedočanstva, iako je crkva nastojala isposlovati takvo što. Nemamo podataka o trenutnom stanju u vezi sa ovim pitanjem.¹²

U Italiji je od potpisivanja novog konkordata sa Vatikanom 1985. g. vjeronauka izboran predmet. Interesantno je da je Ustavni sud Italije 1991. i 1992. g. izrazio mišljenje da bi prisiljavanje učenika koji ne žele pohađati vjeronauku na pohađanje nekog drugog predmeta predstavljalo kršenje njihovih prava.¹³

U Litvaniji je također vjeronauka izborni predmet i svim priznatim vjerskim zajednicama je omogućeno njeno organiziranje u državnim školama. Alternativni predmet vezan je za moralno i građansko obrazovanje. I vjeroučitelji u državnim školama i učitelji konfesionalnih škola plaćeni su kao i njihove kolege koji drže sekularne predmete.¹⁴

Ostali vidovi manifestiranja vjere u školi

Vjeronauka u državnim školama nije jedini vid manifestiranja vjere u ovim institucijama. Tu je i pitanje vjerskih simbola, molitvi, državnog sponzoriranja konfesionalnih škola, i sl. Kada je posrijedi isticanje vjerskih simbola u državnim školama interesantno je primijetiti da je njemačka država Bavarska, čije je stanovništvo većinski rimo-katoličko, donedavno imala zakon po kome je bilo obavezno isticanje krsta u učionicama. Federalni njemački ustavni sud je, međutim, 16. maja 1995. g. donio presudu po kojoj je takva praksa neustavna jer krši slobode i prava nekršćana i skeptika. Po mišljenju suda takva praksa ne bi bila neustavna kada bi, naprimjer, taj krst samo ukazivao na značaj kršćanstva u njemačkoj kulturi. Sud je, međutim, bio mišljenja da je ovdje riječ o prisili učenika da znanje stiču pod krstom. Ovom su odlukom bili nezadovoljni mnogi uključujući tadašnjeg saveznog kancelara Helmuta Kola. U godini nakon presude krst je bio uklonjen iz malog broja učionica uglavnom tamo gdje su roditelji podnijeli zahtjev za to. Većina stanovnika nema ništa protiv krsta u učionicama. U susjednoj Austriji slična presuda nije donijeta, s tim da je po tamošnjim zakonima krst obavezan u učionicama samo u onim školama u kojima je većina učenika kršćanske vjere.¹⁵ Već je rečeno

da je u Grčkoj isticanje krsta u javnim ustanovama zakonska obaveza.

Zaključak

Omogućavajući djeci vjernika da u školama finansiranim i od poreza njihovih roditelja stječu znanja o svojoj vjeri poštuju se osnovna prava vjernika i izbjegava se diskriminacija protiv njih. S druge strane, omogućavanjem pohađanja alternativnih časova umjesto vjeronauke uz roditeljsku saglasnost ili jednostavno oslobađanje od vjeronauke u slučajevima nepostojanja alternative, država poštuje prava pripadnika manjinskih vjerskih zajednica ili ateista da ne budu izloženi indoktrinaciji. Nažalost, u Istočnoj Evropi se u posljednjih pola stoljeća vodilo računa isključivo o pravima ovih drugih, a neki bi da tako bude i sada. Kao da konvencije i deklaracije o zaštiti ljudskih prava ne važe za vjernike. Valjda i to dovoljno govori o utilitarnoj privrženosti ljudskim pravima zagovornika ponovne diskriminacije protiv vjernika. Pri tome nas ne treba zbunjivati i obmanjivati jeftina sekularistička dogmatika tipa: vidite šta nam je uradilo miješanje vjere u politiku u zadnjih deset godina. Zlo koje se desilo jeste kulminacija dugih procesa koji su se odvijali upravo u sjeni agresivnog ateizma. Za suživot je potrebno nešto više od nijekanja prava i sloboda vjernika pri čemu to nijekanje nije ni nužan ni dostatan preduvjet za suživot različitih vjerskih i etničkih skupina. Naprotiv, ono suživot čini nemogućim.

Bilješke:

- ¹ Theodore S. Orlin, "Religious Pluralism and Freedom of Religion: Its Protection in Light of Church/State Relationships," u Allan Rosas and Jan Helgesen, eds, *The Strength of Diversity: Human Rights and Pluralist Democracy* (Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, 1992), 96-97.
- ² Malcolm D. Evans, *Religious Liberty and International Law in Europe* (Cambridge: Cambridge University Press, 1997), 278.
- ³ Evans, 358.
- ⁴ Richard Potz, "Church and State in Austria 1997," *European Journal for Church and State Research (EJCSR)* vol. 5 (1997): 117-18.
- ⁵ Joseph Listl, "The Development of Civil Ecclesiastical Law in the Federal Republic of Germany 1995/1996," *EJCSR* vol. 3 (1996): 11-15.
- ⁶ Agustin Motilla, "Church and State in Spain in 1998," *EJCSR* vol. 6 (1999): 88-90; Idem, "Church and State in Spain 1995," *EJCSR* vol. 3 (1996): 37-39; Idem, "Church and State in Spain 1996," *EJCSR* vol. 4 (1997): 43-44.
- ⁷ Povodom nedavne inicijative da se ova stavka izostavi iz ličnih karata u Atini su održane protestne demonstracije na kojima je učestvovalo oko 200.000 ljudi uz prisustvo visokih zvaničnika Pravoslavne crkve.
- ⁸ Charalambos K. Papastathis, "Church and State in Greece in 1998," *EJCSR* vol. 6 (1999): 65-66; Idem, "Church and State in Greece 1997," *EJCSR* vol. 5 (1997): 32-34; Idem, "Church and State in Greece 1995," *EJCSR* vol. 3 (1996): 30-31.
- ⁹ James Casey, "Church and State in Ireland 1996," *EJCSR* vol. 4 (1997): 25-26; Idem, "Church and State in Ireland in 1998," *EJCSR* vol. 6 (1999): 59-60.
- ¹⁰ Orlin, 99-100.
- ¹¹ Orlin, 114; Peter Erdo and Balazs Schanda, "Church and State in Hungary: An Overview of Legal Questions," *EJCSR* vol. 6 (1999): 224-5.
- ¹² Jonathan Luxmoore, "Eastern Europe 1996: A Review of Religious Life in Albania, Bulgaria, Romania, Hungary, Slovakia, the Czech Republic and Poland," *Religion, State and Society* 25, no. 1 (1997), 98; Orlin, 113.
- ¹³ Daniela Jouvenal Long, "Church and State in Italy," *EJCSR* vol. 6 (1999): 141-42; Orlin, 105-6.
- ¹⁴ Jolanta Kuznecoviene, "Church and State in Lithuania," *EJCSR* vol. 6 (1999): 214-15.
- ¹⁵ Bruno Primetshofer, "Church and State in Austria 1995-1996," *EJCSR* vol. 3 (1996): 88-91; Listl, 11-14.

